

**Mirzə Fətəli
AXUNDZADƏ**

Narodni sovetnik cənab Ağa bəy Yedigərov ərəb, fars və türk əlifbasının dəyişdirilməyi barəsində öz xəyalatını yazıb mənə vermişdi ki, oxuyub öz təsəvvüratımı ona ərz edim. Ona binaən mən də bir gün haman məcmuənin müəlliməsinə məşğul idim. İttifaqın bu əsnədə İran əhli Sərəb tüccarlarından bir nəfər tanışım yanıma gəldi. Məcmuəni görüb bir neçə sətir ondan oxuyub başını yırğaladı və məndən soruşdu ki, bu nə yazıqdır. Mən ərz elədim ki, bunu yazanın xahişi budur ki, biz - ya-

Qərribə hekayə

ni əhli-islam qədimi əlifbamızı dəyişdirib təzə bir əlifba tərtib edərkən və yazılarımızı onun vasitəsilə yazmaq. İran taciri dedi: nə üçün biz əlifbamızı gərək təgəyir edərkən, məgər bizim əlifbanın bir qüsuru var - Dedim bəli, bizim əlifbanın qüsuru aşkardır: bir surətdə ki, kəlməni bir sayaq üzrə oxumaq mümkün deyil, o kəlməni dürüst oxumaqdan ötrü gərəkdir əvvəlcə mənanı bilmək - əlbəttə, belə əlifbanın qüsuru çoxdur. Qərək, hər nəhvi ki, mümkün idi, əlifbamızın naqs və cybini ona təqirir etdim.

İranlı rəfiqim soruşdu: Yadigarovdan qeyri özgələri də bu mətləbi fəhm ediblər, ya nə? Dedim bəli! Neçə il bunda əvvəl cənab Mirzə Fətəli bəy Axundov əlifbamızın təgəyiri babında gözəl və mərgub bir qayda tərtib edibdi və bundan əlavə qeyriləri də bu xüsusda məqalələr və risalələr yazıblar.

Tacir dedi: - Bəs birisi ki, təzə əlifba yazır və onda başqaları ona nə deyirlər? Hər yerindən qalxan təzə əlifba tərtib eyləsə - onda mən cürə əlif əmələ gələr. Dedim ki, hər birisi yaxşı və cybatsız bir əlifba düzəltsə qeyriləri də bunu qəbul edərlər. Cənab Yadigarovun yazdığıнын məzmunu budur ki, islam əhlinin Avropa əhlindən daldə qalmağına ümdə bəis müsəlmanla-

rın əlifbasının qüsurla dolu olmağıdır. Belə ki, müsəlman balaları neçə illər təlim alırlar yəne də axırda oxumağı qədər olmururlar və elm təhsil etməkdə aciz qalırlar. Və həmçinin deyir ki, bəni-Abbasiyə xilafəti və mülki-ərəb ictimaiyyəti və fəunun təhsilində aciz və məəttəl qalıb münqəriz oldular.

Əgər əlifbamız qədimi halətində və surətində baqi qalsa gədə-gədə İran dövləti və sair islam məmləkətləri dəxi batıb tərək olacaqlar. Amma əgər əlifbanı dürüst və asan etsələr ki, uşaqlar oxumaqda məəttəl qalmayalar və cavanlıq mövsümündə lazım olan elmləri təhsil edə bilələr və bu növlə gədə-gədə elm və sənətlər əhli-islam arasında tərəqqi tapa, bu halda onlar da avropalılar kimi kamil olurlar.

İranlı rəfiqim mənim bu sözlərimi eşidib fikir dəryasına qərq oldu. Bir saatdan sonra başını fikir yaxasından qaldırıb dedi: əgər siltəqə Yadigarov buyurduğu kimi işə, yəni əlifbanın naqs olmağı İran dövlətinin zəvəlinə bəis işə, əlbəttə, lazımdır tezliklə onun təgəyir və təbdilinə şüru etmək, ta ki, dövləti-əliyə münqəriz olmağa və bizlər də yəhudilər kimi dünyanın üzünə dağılıb pərakəndə olmağa, onlar kimi hər qisim töhmət və zəhmətə düşər olub əcnəbilər nəzərində xar və zəhil olmağa. Vələkin mənim zənnimə görə o adamlar ki, bu fikir və əqidədədirlər - heç şey anlamırlar, səhv edirlər və bəlkə xəbti-

diməg gətiriblər. Çünki İran əhli Yevropa əhlindən əsla geridə qalmayıbdır. Hətta onlardan daha artıq dərəcədə tərəqqi edib rahat və kefi kök güzəran etməkdədirlər.

Belə ki, Yevropa əhlinin yeməkləri mövqifdur kəlmə sorbasına, qartofluya və donuz ətinə ki, onlardan mən cürə nəxoşluqlar törəyir, soyuq dəyməyə, bəlgəmə və qulunc azarına səbəb olur. Plovdan və qilovdan və gunagun xuruşlardan və ləzzətli təamlardan bilməyə xəbərləri yoxdur və bir də yevropalılardan ancaq ikisi-üçü arvad alır, onda da bir nəfərini, çoxsu ömürlərini boş və bihudə keçirirlər və arvad alanların çoxu öz arvadlarını naməhrəmə baxmaqdan və naməhrəm ilə gəzməkdən qoruya bilmirlər. Amma biz kefi-izmə istədiyi qədər arvad alırıq və əlhmədlillah onlardan heç birinin qüdrəti yoxdur ki, başını qapıdan çölə çıxarıb özünü naməhrəmə göstərsin. Əgər xudanəkərdə onların birindən belə iş sadir olsa onun atasının qəbrinə od vurub yandırarın.

Bundan əlavə bilmək lazımdır ki, hansı elm ilə biz mənfəətbəndə ola bilirik və ondan bizə nəfə yetişəcəkdir. Bizim tərəqqi və tənəzzülümüzdə onun dəxli varmı? Pəs əvvələn bizə vacibdir ki, lazım olan elmləri dürüst təyin edərkən ta ki, hər cəfəngiyəyə elm adı qoyub onun dalına düşməyəyə. O elm ki, bizim - yəni ərəbi-şüurun nəzərində elm hesab olunur onlar bundan

ibarətdir:

Sərf və nəhv və məntiq və məna və bəyan və fiqh... Elmi-nucum da fil-cümlə-ülümülazimədən hesab olunur. O ki elmi-sərf və nəhvdir və məntiq və sairiləridir bunlar arab dilini bilməkdən ötrü bizə lazımdır. Va ki Qurani və hadisələri oxuyub mənasını anlayaq. Elmi-fiqhdir - o da lazımdır şəriəti öyrənməkdən ötrü. O ki elmi-nucumdu onu da bir o qədərli bilmək lazımdır ki, ayın övətini və axırını təyin edə bilək və saatların təhvil etməyi, nəhs və səd günlərini piş əz vaxt anlayaq, ta ki, şəxs qəflət edib qəmar oq-rəbdə olan vaxtı işi sürü etməsin, səfə-rə çıxməsın. alış-veriş etməsin, taze lihas biçdirməsın, həcmət qoydurmasın və habelə.

İndi buyurun görək sair elmlərdən ki, Yevropa əhalisi yad edib öyrənirlər bizə nə mənfəət hasil ola bilər? Biz ki, əhli-İran yəzib, bizim o qədər cibilliy qabiliyyət və hünərimiz var ki, yevropalılara məxsus olan elmlərsiz də gözəl zindəqanlıq edirik. Həttə çox mühüm və qatə dəlillərimiz vardır ki, onların elmlərindən bizə bir mənfəət yetişib bilməz. Məsələn, coğrafiya elmi: əgər biz məlum ola ki, Ölkəyə dəniz yeddi min dərəcə səhhi-dərindən uca-dır, bundan bizim üçün nə mənfəət və fəzailət hasil ola bilər? Və ya filan şəhərdə nə qədər cəmiyyət zindəqanlıq edir - bundan bizə nə mənfəət yetişib bilər? Və ya filan dəniz nə sayaqdır? Aya kim bilmir ki, dənizin suyu şorudur və onun bahəti haradır? Və habelə hesab elmini oxuyub yadda saxlamağa bizim nə ehtiyacımız var? Bir halda ki, biz hesabı elmsiz də yaxşı bi-

lirik. Aya İran tüccarının hansı birisini bir tükən pul verib hesabında bir fəsiləndən artıq almaq olar? Hələ gərəkdir ehtiyatlı olmaq ki, soni altdır səndən bir şey artıq öz xeyrinə çəkməsin. Və ya kim deyə bilər ki, iranlı muamilçilərin pullarına muamilə almaqda bir qəpik səhv edirlər?

Tabahət elmini öyrənməyi dəxi o vaxt lazım bilərdik ki, təbii-irətilə ki, müalicələrinin cəvheriyyət vasitəsilə icra edəyidilər. Bir surətdə ki, onların müalicəsi ələfiyyət ilə olunur, daha onun təhsil etməyə nə hacət, ələksüz bizlər üçün ki, Allah-taalanın təqdirinə bizim etiqadımız möhkəmdir. Ölmək və şəfa tapmaq təqdir-xudaya mövqəfudur və həmçinin İran mühəndislərinin və memarlarının əsla mühandislik və memarlıq elmlərindən xəbərləri yoxdur və lakin onların tikdikləri imarətlər yevropalıların təmiratından qəşəng və möhkəmdir və ləgim atmaqda və su çıxartmaqda bizimkilərin yədebəzələri var.

Fizik və elektrik elmlərini dəxi oxuyub təhsil etmək bizə lazım deyil. İngilislər elə bir tayfadırlar ki, xudavəndi-atom onların vücudunda bəxi və həsəd yaratmayıbdır. Belə ki, küllü pul təküb hər yerlərə və məmləkətlərə teleqraf məftili çəkilər və hələ bizim üçün müstə dəmir-yolu qayırmaq fikrinə düşüblər. Şəkil çəkmək və naqqışlıq elmi də şəriətimizin hökmünə haramdır ki, o bərdə danışmağımız əbəsdir. Aya heç bilirləmi ki, əlifbanın təyiri zəhmətinə nə qədər zərər vardır? Əgər əlifbanı dəyişsək, İran kitabçələrinin və xəsnəvislərinin bu qədər

zəhməti puç və zəyç olacaqdır. Heç bilirləmi ki, nə qədər xoşxət ilə yazılmış ziyiqət kitablarımız var, məgər onarı yandıracaqqlar və ya çölb atacaqqlar? Və bir də ki, əlifbanımızı dəyişdirib oxumaq-yazmaq asanlıq çıxarsaq, onda bizim arvadlarımız və qızlarımız da asanlıq oxumaq-yazmaq öyrənəcəklər və onlar ilə naməhrəm kişilərin arasında irtisal-mərsul və namərsul əlaqə vüqə gələcəkdir. Və bir də əlifba təyirinin qəsdinə düşsən adamların qəvlünü görə görədik yazımız da soldan sağa olsun, necə ki, nosara millətlərinin yazısıdır. Məgər onları bilmir-lik ki, bizim evlərdə stol-kürsü yoxdur və stol-kürsüsüz də soldan sağa yazmaq mümkün deyil. Belə olan surətdə gərəkdir biz ata-babamızın adətini və Xorasan və Fərahın qalıqlarını və Yazdağdər keçələrinə ki, cəmi dünyaya onların şöhrəti var-ataq və kürsü üstündə oturmağa ki, belə ağrısına və bir para morozlərə bəisdir - təzadən adət edək və bunların hamısı nədən ötrü? Soldan sağa yazmaqdan ötrü. Bilmirəm nə səbəbə bu çənablar bəzilərə - ki, əlifbada əlifba-islamlıq-məsləhət edirlər ki, küfərə təqlid edək və əlifbanı dəyişdirib soldan sağa yazmaq adət edək, nə üçün onlara məsləhət görmürlər ki, onlar öz əlifbalarını dəyişdirib sağdan sola yazsınlar?

Çün gördüm ki, iranlı rəfiqimin Yevropa elmlərinin bizə lazım olmadığını barışmış gətirdikləri dəlillər xeyli-qəvvəl və möhkəmdir, ona bənən cavabını əlifba yazanlara həvalə etdim...